

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Θ. ΜΟΥΣΤΟΞΥΔΗ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Η ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑ

1.—'Η συμβολή τῆς Φυσιολογίας εἶναι ἀσημαντή· ἤδη, σὲ μίαν ἄλλη μελέτη¹ διατύπωσα τὴ γνώμη πὼς ἡ φυσιολογία μποροῦσε νὰ μᾶς προσφέρῃ ἐνδιαφέρουσες διαπιστώσεις καὶ εὐλογοφανεῖς ὑποθέσεις. Βρισκόμουν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς γερμανικῆς σχολῆς, τοῦ Φέχνερ, τοῦ Βέμπερ καὶ τοῦ Στούμπφ². Ἀναγνωρίζω σήμερα τὴν πλάνη μου. Ἡ φυσιολογία μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ἀδιέξοδο. Γιὰ νὰ μελετήσουμε τὸ αἰσθητικὸ γεγονός πρέπει νὰ τὸ ἀντικρύσουμε κατὰ μέτωπο καὶ νὰ μὴν τοῦ ἀφαιρέσουμε ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴ του οὐσία, δηλαδὴ τὸν αἰσθητικὸ χαρακτήρα του. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπῆρξε τὸ σφάλμα τοῦ Φέχνερ· μελέτησε φαινόμενα ὑπερβολικὰ στοιχειώδη καὶ μὲ ἐκπληκτικὴ ἔλλειψη «τάκτ» θῆλῃσε ν' ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ συμπεράσματα πού ἀφοροῦσαν φαινόμενα πού ἀνήκουν σὲ μιά χίλιες φορές πολυπλοκώτερη κατηγορία. Ὀλόκληρη ἡ ψυχο-φυσικὴ εἶναι καταδικασμένη σήμερα γιὰ τὸν ἴδιον λόγο³ καὶ τὰ Πανεπιστήμια πού ἐξακολουθοῦν νὰ τὴ διδάσκουν, ὅπως τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἀρκετὰ καθυστερημένα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξέλιξη τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης. Δὲ λησμονῶ μ' ὄλον τοῦτο τὸν περίφημον ἀφορισμὸ τοῦ Νίτσε ὅτι «αἰσθητικὴ δὲν εἶναι παρά ἐφηρμοσμένη φυσιολογία». Ὁ ποιητὴς φιλόσοφος θάπρεπε μᾶλλον νὰ πῆ πὼς ἦταν πρωτίστως ἐφαρμοσμένη φυσιολογία. Πραγμα-

τικά, σὲ μερικὲς διαπιστώσεις, ἡ φυσιολογία μπορεῖ νὰ μᾶς εἶναι χρήσιμη ἀκόμη καὶ στὴν αἰσθητικὴ. Ἡ φυσιολογικὴ μελέτη μερικῶν πολὺ στοιχειωδῶν ψυχικῶν φαινομένων ρίχνει ἐπίσης φῶς στὴν ψυχικὴ ζωὴ πού βρίσκεται σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο ἀνάπτυξης. Ἀλλὰ τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα πού βρίσκονται στὴν κορυφὴ τῶν πολυπλοκώτατων ψυχικῶν φαινομένων, δὲν ἀντλοῦν παρά μηδαμινὸ ὄφελος ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῆς φυσιολογίας.

Στὸν ρυθμὸ, πού θὰ ἐξετάσουμε ἀργότερα καὶ πού ἀποτελεῖ τὸ σημαντικώτερον αἰσθητικὸ φαινόμενο, ὑπάρχει μιά ἀναμφισβήτητη φυσιολογικὴ βάση. Κάθε ρυθμὸς εἶχε ὡς πρώτην ἀφετηρίαν τὴν ἐναρμόνιση ὠρισμένων μῦκων κινήσεων γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ μεγαλύτερη εὐχέρεια στὴν ἀσκήσῃ τους. Μιά ἔρρυθμη κίνηση εἶναι πιὸ εὐκόλη γιὰ τοὺς μῦνες ἀπὸ μιά ἄρρυθμη κίνηση. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνήκει στὴ δικαιοδοσίαν τῆς φυσιολογίας. Ἐπίσης τὸ πρόβλημα τῆς συμμετρίας πού παίζει μὲγάλο ρόλο στὴν τέχνη, ἔχει ἀφετηρίαν φυσιολογική. Ἡ συμμετρία πού ζητοῦμε στ' ἀντικείμενα καὶ στὶς μορφὲς τῆς τέχνης, ἀντιστοιχεῖ στὴ φυσικὴ κατανομή τῶν μελῶν μας ἢ στὸ κυκλικὸ σχῆμα τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτώνα τοῦ ματιοῦ μας. Ἐπειδὴ ἔχουμε δυὸ πόδια καὶ δυὸ χέρια, δυὸ μάτια καὶ δυὸ αὐτιά ζητοῦμε στὸν πίνακα ἑνὸς ζωγράφου τὴν συμμετρίαν, κι ἂν ὁ Corot βάζει ἀριστερὰ σὲ μιά σύνθεσή του μιά συστάδα δέντρων, ἐνστικτώδεια παρακινούμεθα νὰ θῆλομε δοξιά ἢ μίαν ἄλλη συμμετρικὴ συστάδα ἢ ἕνα οἰκοδόμημα ἢ κάποιον σκοτεινὸ ὄγκον πού νὰ δημιουργεῖ τὴν ἰσορροπία. Τὸ ἴδιον φαινόμενο παρουσιάζεται σ' ὅλες τὶς τέχνες, ὅπου κυρίως ὅμως εἶναι περισσότερο αἰσθητὸ εἶναι στὴν τέχνη τῆς κηπουρικῆς σύμφωνα, μὲ τὸ κλασικὸ γαλλικὸ ὑπόδειγμα, καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονική.

Οἱ μελέτες τῶν Helmholtz, Stumpf, Chevreuil πού ἀνάφερα ἄλλοτε σ' ἄλλο βιβλίον καὶ στὶς ποιῆς στήριζα τόσες ἐλπίδες, κατορθώνουν νὰ μᾶς πείσουν πὼς κάθε αἰσθητὴ τέρψη δὲν εἶναι παρά ἕνας καλὰ ρυθμισμένος ἐσωτερικὸς ρυθμὸς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων μας. Στὴ μουσικὴ οἱ παραφωνίες, ἐξ αἰτίας τῆς ὀλότελα μηχανικῆς

1. Στοιχεῖα Αἰσθητικῆς. Ἀθήναι, 1922.

2. Stumpf—Contributions à l'acoustique et à la science musicale (γερμαν.) 1898.

Helmholtz—Die Lehre von der Tonempfindungen als physiologische Grundlage der Musik (1863).

Hugo Riemann—Geschichte der Theorie der Tonkunst.—Die Lehre von der musikalischen Komposition (4 vol. Leipzig, 1888, romaniement de l'ouvrage de Ad. B. Marx).

Von Öttingen—Harmoniesystem in dualer Entwicklung 1866.

Δὲν ἀναφέρω τὰ γνωστότερα ἔργα ἄλλων συγγραφέων. Γιὰ τὸν Φέχνερ μιά μελέτη τοῦ Ch. Lalo: L'Esthétique expérimentale de Fechner, Paris 1908. Τὸ ἴδιον ἔργο μὲ ἕνα κεφάλαιο ξαναπλασμένο μὲ τὸν τίτλον: L'Esthétique expérimentale contemporaine, Paris 1908.

3. Foucault—La psycho-physique. 1900. (Ἐξειδίλογη ἔργασια).

ἐνέργειας τῆς «συμβολῆς» (interference) εἶναι δυσάρεστες στὴν ἀκοή. Στὴ ζωγραφικὴ ἢ ταυτόχρονη ἢ διαδοχικὴ ἀντίθεση τῶν χρωμάτων μᾶς εὐχαριστεῖ ἢ μᾶς δυσάρεστεῖ—ἀνάλογα μὲ τὸ ἀντὰ εὐαίσθητα κύτταρα τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς μᾶς λειτουργοῦν ὁμαλά ἢ δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀναπληρώσουν ἐγκαιρὰ τὴ φυσιολογικὴ τους φθορὰ. Ἄλλὰ τὰ προβλήματα τοῦτα δὲν εἶναι τόσο ἀπλὰ γιὰ τὴ νεώτερη ἐπιστήμη. Δὲν παραδεχόμεσθε πιὰ ἕναν ἀύστηρὸ διαφορισμὸ τῶν νευρικών ὀργάνων ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ διάφορες αἰσθητηριακὰς μορφές. Λόγου χάρι οἱ αἰσθητικὲς πού μᾶς φαίνονται καθαρὰ γενετικές, συνεπάγονται πολὺπλοκὴ νευρικὴ αἰτιολογία ὅπου παρεμβαίνουν ὀσφραντικὰ, θερμικὰ, ἄπτικὰ αἰσθητήρια ὄργανα. Στὴ θέα τῶν χρωμάτων ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιαζουσῶν διαφορῶν εἶναι πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν πιθανόν ἀριθμὸ τῶν διαφοροποιημένων ἀνατομικῶν στοιχείων καὶ στὴν ἀκοή τείνουμε ὁλοένα καὶ περισσότερο νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν ἰδέα τῆς ἰδιαζούσας μορφῆς τοῦ καθενὸς ἀπ' τὰ ὄργανα τοῦ Κόρτι. Βλέπουμε ἔτσι, πόσο ξεπεράσθησαν τὰ ἀπλοϊκὰ συμπεράσματα τοῦ Φέχνερ, τοῦ Χέλμχολτς καὶ τοῦ Von Ὀttingen μὲ τὸν ἀκριβολόγο χωρισμὸ κάθε νεύρου καὶ κάθε αἰσθητηρίου ὄργανου ἀντιστοιχοῦν σὲ διαφοροποιημένες καὶ καθωρισμένες αἰσθήσεις.

Γενικὰ μιλώντας μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πὼς τὸ εὐάρεστον στὶς αἰσθήσεις εἶναι πρῶτα-πρῶτα «ἕνας ἐσωτερικὸς καὶ καλὰ ρυθμισμένος ρυθμὸς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων». Ὁ ὀρισμὸς, μολονότι ἐντελῶς φυσιολογικὸς, εἶναι ἀρκετὰ ἀόριστος. Μονάχα δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πὼς ἡ εὐάρεστη αὐτὴ αἰσθησις, μὲ τ' ὅτι εἶναι εὐάρεστη, δὲν εἶναι ταυτόχρονα κ' αἰσθητικὴ. Καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ παρατήρησις μᾶς βοηθεῖ ν' ἀντιληφθοῦμε καλύτερα πόσο οἱ ἐργασίες τῆς σχολῆς τοῦ Φέχνερ, καθὼς καὶ τὰ σύγχρονα συμπεράσματα τῆς φυσιολογίας δὲν ἔμπορουν νὰ εἶναι καὶ τόσο χρήσιμα στὴν κυρίως λεγόμενη αἰσθητικὴ.

Ἄν ἀνεβοῦμε λιγάκι ψηλότερα σὲ φαινόμενα πολυπλοκώτερα, συγκρατούμενοι πάντοτε στὴν κορυφὴ τῆς αἰσθητικῆς, θὰ συναντήσουμε διαπιστώσεις περισσότερο χρήσιμες. Στὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη (perception) ποὺ θ' ἀναλύσουμε διὰ μακρῶν, λιγάκι πιὸ κάτω, ἀπαντοῦμε ἀλλαγές τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλαγές παντὸς εἶδους, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ ἀξιοπαρατήρητες. Πρόκειται περὶ τῶν κυκλοφοριακῶν, ἀναπνευστικῶν, ἐκ κριτικῶν ἀνωμαλιῶν, καὶ τῶν μεταβολῶν τοῦ μυϊκοῦ τόνου.

Εἶναι γνωστὴ ἡ περίφημη φράσις τοῦ Νίτσε: «οἱ ἀντιρρήσεις μου κατὰ τοῦ Βάγνερ εἶναι φυσιολογικὲς· ἀναπνέω μὲ δυσκολία, τὸ πόδι μου θυμώνει κ' ἐπαναστατεῖ καὶ τὸ στομάχι μου διαμαρτύρεται ὅπως καὶ ἡ καρδιά μου, ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματός μου, τὰ σωθικά μου».

Ὁ Γερμανὸς συγγραφέας κατὰ τὴν ἀκρόαση τοῦ μεγαλοφυῆ συνθέτη ἐνεφάνιζε τὶς ἀρκετὰ συγκεκριμένες αὐτὲς διαταραχές.

Ἐξ ἄλλου ὁ Boschot σὲ μιὰ μελέτη του γιὰ τὸν Μπερλιόζ¹ μᾶς μεταδίδει τὸ γραπτὸ αὐτὸ

τοῦ Γάλλου συνθέτη: «Οἱ ζωτικὲς μου δυνάμεις φαίνονται διπλασιασμένες...περίεργη ταραχὴ στὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος· οἱ ἀρτηρίαι χτυπᾶνε μὲ βιαιότητα· δάκρυα... σπασμωδικὲς συσπάσεις τῶν μυῶν, τρεμίσματα ὄλων τῶν μελῶν, ὀλοκληρωτικὸ μούδιασμα τῶν ποδιῶν καὶ τῶν χεριῶν, μερικὴ παραλυσία τῶν νεύρων τῆς ὄρασεως καὶ τῆς ἀκοῆς, — δὲν βλέπω πιὰ καὶ μὲ δυσκολία ἀκούω. Ἰλιγγος. Μισολιποθυμία.» Ἄλλοι καλλιτέχνες ἢ ἀπλῶς ἀπλοὶ ἐρασιτέχνες, ἐμφανίζουν ἀνάλογα φαινόμενα κατὰ τὴ δημιουργία ἢ τὴν ἀκρόαση μουσικῶν ἔργων. Ὑπάρχει ὀλόκληρη φιλολογία γιὰ τὸ θέμα τοῦτο².

Ἐνα σκαλοπάτι ψηλότερα, ἐξετάζοντας ἀπλὰ τὸν τομέα τῶν συγκινήσεων, τῶν αἰσθημάτων, τῶν παθῶν καὶ χωρὶς νὰ μποῦμε ἀκόμα στὴν καρδιά τῶν προβλημάτων αὐτῶν ποὺ θὰ ἐξετάσουμε πιὸ κάτω, θὰ βροῦμε τὴ συμβολὴ τῆς φυσιολογίας πολὺ σημαντικώτερη. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ πολυπλοκὰ συναισθηματικὰ φαινόμενα ὑπάρχει πάντα μιὰ φυσιολογικὴ συνοδεία. Οὔτε τὰ φαινόμενα τοῦτα, οὔτε ἡ φυσιολογικὴ τους συνοδεία εἶναι εἰδολογικῶς αἰσθητικὰ· εἶναι ἀκόμη μονάχα καὶ γενικώτατα, ψυχικά. Μολαταῦτα τὰ φαινόμενα τοῦτα, ποὺ βρίσκονται χαμηλά στὴν ἐξελικτικὴ κλίμακα, εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνα ποὺ συναντοῦμε συχνότερα· γίνονται, ἀργότερα, χάρις σὲ διάφορες εἰσφορὲς ἢ χάρις στὴν ἐξέλιξη, μορφῆς αἰσθητικῆς· ὀφείλομε λοιπὸν στὴν ἀρχὴ νὰ τὰ δεχτοῦμε τέτοια ποὺ εἶναι, ἀφοῦ ὅπως δὴποτε, θὰ τὰ συναντήσουμε στὴ βάση φαινομένων περισσότερο ἐξελιγμένων καὶ εἰδικώτερα αἰσθητικῶν.

Ἐτσι κάθε πολυπλοκὴ συναισθηματικὴ κατάστασις (συγκίνηση, πάθος ἢ συναίσθησις) συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ φυσιολογικὴ ταραχὴ. Τὶς ταραχές αὐτὲς τὶς διαίρεσαν σὲ δυὸ κατηγορίες 1) στὶς κεντρικὲς, ὅταν ἔχουν τὴν ἕδρα τους στὰ νευρικὰ κέντρα τοῦ μυελοῦ καὶ ἰδιαίτερος τοῦ ἐγκεφάλου καὶ 2) περιφερειακὲς, ὅταν ἐκδηλώνονται στοὺς μῦς, στοὺς ἀδένες ἢ στὸ κυκλοφοριακὸ σύστημα.

Οἱ περιφερειακὲς εἶναι κυρίως οἱ διαταραχές τῆς κυκλοφορίας.

α) ἡ συγκίνηση κάνει τὴν καρδιά νὰ χτυπᾶ γοργότερα ἢ ἀργότερα.

β) ὁ φόβος ἢ ὁ οἶχτος μᾶς ἀναταράσσει τὰ σωθικά.

γ) ἡ χλωμάδα ἢ τὸ ἐρύθημα ποὺ εἶναι ταραχὴ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἐμφανίζονται ἀπὸ διάφορες αἰτίαι· κοκκινίζει κανεὶς ἀπὸ ντροπὴ,

2. Ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω μιὰ πολὺ περιορισμένη βιβλιογραφία: Conty et Charpentier—Arch. de physiologie normale et pathologique, 1877.

Dogiel: Ueber den Einfluss der Musik auf Blutkreislauf (Arch. f. Anatomie und Physiologie, 1880).

Féré: La fatigue par les excitations auditives (Comptes rendus de la Société de Biologie, 1891).

Binet et Courtier—Année Psychologique, 1896.

Mentz—Année Psychologique, 1897.

Vaschide et Laby—Rivista music. Italiana, 1902.

Dr Ingegneras—Le langage musical et ses troubles hysteriques (Alcan) 1907.

Welds—An experimental study of Musical enjoyment (Ann. Journal of Psychology) 1912.

1. Boschot: *Und Vie romantique*, 36.